

Platform for Analysis and Research

Pristup dokumentima na Kosovu:
glavna prepreka u integraciji nevećinskih zajednica

Qasja dokumenteve në Kosovë:
pengesa kryesore në integrimin e bashkësive jo shumicë

Access to documents in Kosovo:
the main obstacle to the integration of non-majority communities

Projektom koji finansira EU, upravlja
Kancelarija Evropske unije na Kosovu i
sprovodi Kosovska fondacija za civilno društvo

North Mitrovica
Maj/2017

Za izdavača:

NGO AKTIV

Kralja Petra I, 183a, Severna Mitrovica

email: office@ngoaktiv.org

www.ngoaktiv.org

Për botuesin:

OJQ AKTIV

Kralja Petra I, 183a, Mitrovica e Veriut

email: office@ngoaktiv.org

www.ngoaktiv.org

For publisher:

NGO AKTIV

Kralja Petra I, 183a, North Mitrovica

Email: office@ngoaktiv.org

www.ngoaktiv.org

Rezerva:

Ova publikacija je izrađena uz pomoć Evropske unije. Sadržaj ove publikacije je isključiva odgovornost NVO AKTIV i ni nakoji način se ne može smatrati kao stav Evropske unije ili KCSF-a.

Rezerva:

Ky botim është prodhuar me përkrahjen e Bashkimit European. Përmbajtja e këtij botimi është përgjegjësi e OJQ AKTIV dhe në asnjë mënyrë nuk mund të konsiderohet si qëndrim i Bashkimit European ose KCSF-së

Disclaimer:

This publication has been produced with the assistance of the European Union. The contents of this publication are the sole responsibility of NGO AKTIV and can in no way be taken to reflect the views of the European Union.

Contents

O Platformi za analizu i istraživanje:	2
O dokumentu:	2
O problemu	6
Zaključak:	9
Preporuke:	10
Članovi Platforme za analizu i istraživanje:	11
Mbi Platformën për analizë dhe hulumtim:	12
Për dokumentin:	12
Për problemin	16
Përfundimi:	20
Rekomandimet:	21
Anëtarët e platformës për analizë dhe hulumtim:	22
About the Platform for Analysis and Research	23
About the document:	23
On the issue	27
Conclusion	31
Recommendations	32
Members of Platform for Analysis and Research:	33

O Platformi za analizu i istraživanje:

Platforma za analizu i istraživanje¹ je neformalna grupaformljena aprila 2015. U sklopu projekta „Jačanje kapaciteta civilnog društva kako bi efikasnije doprineli procesu donošenja odluka“ koji je finansirala Kancelarija Evropske unije na Kosovu, a sprovodile nevladine organizacije AKTIV iz Severne Mitrovice i Centar za mir i toleranciju iz Gračanice. Inicijalno, PAI je brojala 14 organizacija građanskog društva iz četiri opštine sa većinski srpskim stanovništvom severnog Kosova i 25 njihovih članova. PAI je oformljena sa ciljem da:

- Sprovodi istraživanja u svim oblastima koje su od važnosti za kvalitet života srpske i drugih nevećinskih zajednica na Kosovu.
- U skladu sa dostupnošću sredstava i ličnim mogućnostima svakog od članova predstavlja i promovise rezultate sprovedenih istraživanja.
- Analizira i istražuje praktične politike na lokalnom i centralnom nivou vlasti.
- Priprema predloge praktičnih politika i preporuka koje će dovesti do pozitivnih promena u zakonodavstvu.
- Sprovode inicijative zagovaranja određenih rešenja u oblasti praktičnih politika koje dotiču članove nevećinskih zajednica, bilo samostalno ili u saradnji sa određenim grupama ljudi.
- Iznosi zajednička saopštenja i stavove prema pitanjima koja su od interesa za srpsku zajednicu na Kosovu.

Po završetku projekta PAI se reorganizovala i od oktobra 2016. broji 11 organizacija i 6 individualnih istraživača. Trenutno, PAI se finansira iz fondova SlovakAID-a i Kancelarije Evropske unije na Kosovu.

O dokumentu:

Dokument je osmišljen kao prikaz praktične politike namenjen poslanicima Odbora za evropske integracije, a u cilju ostvarivanja šireg učešća organizacija građanskog društva iz četiri opštine sa većinskim srpskim stanovništvom severnog Kosova (Severna Mitrovica, Zvečan, Zubin Potok i Leposavić) u radu Skupštine Kosova. Namera dokumenta je da ilustruje

¹<http://www.parnorthkosovo.org/>

Platforma za analizu i istraživanje

poslancima probleme sa kojima se građani susreću u pristupu identifikacionim i putnim dokumentima.

Dokument su izradili članovi Platforme za analizu i istraživanje sa posebnim zalaganjem Marka Rakića iz Local Initiative North Kosovo – LINKA-a. Dokument je izrađen u sklopu projekta „Povećano učešće srpskih OGD u radu i nadgledanju skupštinskih odbora“ koji finansira Kancelarija Evropske unije na Kosovu preko Kosovske fondacije za civilno društvo, a sprovodi nevladina organizacija AKTIV iz Severne Mitrovice.

Pristup dokumentima na Kosovu: glavna prepreka u integraciji nevećinskih zajednica

Sloboda kretanja na Kosovu je ljudsko pravo o kojem se diskutuje još od završetka konflikta. Problematika slobode kretanja je u fokusu već decenijama, ali napredak koji se ostvaruje u ovoj oblasti je osetljiv, ali spor. Sloboda kretanja bila je i predmet prvo teničkih, a onda i pregovora na visokom političkom nivou u Briselu. O slobodi kretanja se u Briselu govorilo:

- 2011.² tokom takozvane tehničke faze pregovora u sporazumu o slobodi kretanja³
- 2012.⁴ u sporazumu o integrisanom upravljanju prelazima⁵
- 2013.⁶ kada je sporazum iz 2011 revidiran, prvi put po oceni obe strane, u korist građana jer je sporazum doveo do međusobnog priznavanja polisa osiguranja⁷ za vozila i znatnog smanjenja putnih troškova građana
- 2015. kada je dogovorena revitalizacija glavnog mosta⁸ na Ibru koji odvaja Severnu i Južnu Mitrovicu i administrativno razgraničenje ove dve opštine
- 2016. kada je po drugi put revidiran sporazum iz 2011 a koji se odnosi na registarske tablice⁹ dve strane i preregistraciju vozila na Kosovu na RKS i KS tablice

Međutim, kada je u pitanju sloboda kretanja unutar samog Kosova, politički dogovori, njihove revizije i odlaganje primene nisu jedini faktori koji je ograničavaju. Sloboda kretanja na Kosovu uslovljena je i mnogobitnijim i preduslovima, prvenstveno:

- Subjektivnim osećajem bezbednosti građana
- Administrativnim zahtevima za slobodno kretanje (lična dokumenta)

Dok je subjektivni osećaj bezbednosti građana proces koji mora teći prirodno i uslovljen je suštinskim promenama društvenih obrazaca, jačanjem institucija izvršne i sudske vlasti i stepenom tolerancije čitavog društva, administrativni zahtevi su problem koji je lako rešiv.

²http://www.b92.net/info/vesti/index.php?yyyy=2011&mm=07&dd=03&nav_id=522840

³<http://www.kim.gov.rs/p11.php#>

⁴<http://www.politika.rs/sr/clanak/241674/Politika/Integrisano-upravljanje-na-prelazima-do-10-decembra>

⁵<http://www.kim.gov.rs/p13.php>

⁶<http://rs.n1info.com/a82514/Vesti/Sporazum-o-osiguranju-vozila-stupa-na-snagu-12-avgusta.html>

⁷<http://www.kim.gov.rs/p14.php>

⁸<http://www.kim.gov.rs/p19.php>

⁹<http://www.kim.gov.rs/p22.php>

Ustav Kosovo definiše kao multietničko društvo, a jedan od prioriteta i unutrašnje i spoljašnje politike vlade Kosova je i integracija većinski srpskog građanstva severnog Kosova u šire kosovsko društvo. Vlada nameru da integriše nevećinske zajednice u društvo pokazuje kroz čitav set modernih i liberalnih zakona koji štite prava nevećinskih zajednica, ali i kroz proces pregovora sa Beogradom čiji cilj je gašenje srpskih i uspostavljanje novih, kosovskih institucija u ovom delu Kosova. Pregovori u Briselu su ušli u sedmu godinu i rezultirali su značajnim promenama na terenu. Međutim, svaka od promena nastaje sporo i ima ograničene uticaje na kvalitet života građana, zbog čega čitav proces i budi podozrenje kod građana. S druge strane, dok se građani četiri severne opštine sa većinski srpskim stanovništvom suočavaju sa institucionalnim haosom delimično rasformiranih srpskih i delimično formiranih kosovskih institucija (ni jedne ni druge potpuno funkcionalne), dve strane (Beograd i Priština) se međusobno okrivljuju za blokiranje dogovorenog.

Politički sporazumi iz Brisela obilati su teškim političkim kompromisima, međutim, postoje problemi običnih građana koje kosovska vlada može rešiti samostalno, brzo i bez ugrožavanja sopstvenog rejtinga, naprotiv. Zajednica iz četiri severne opštine suočava se sa kršenjem najosnovnijih građanskih prava jer im kosovska vlada otežava vađenje identifikacionih dokumenta, a posledično i svih ostalih dokumenata.

Pristup identifikacionim dokumentima nije samo građansko pravo već i preduslov za uključivanje neke zajednica u bilo koji administrativno-pravni sistem. Otežavanjem pristupa nerazumnim administrativnim procedurama i zahtevima, kosovska vlada šalje poruku kosovskim Srbima da su nepoželjni u kosovskom društvu. Pored toga, u svetlu sve učestalijih diskusija o uslovima za viznu liberalizaciju za građanke i građane Kosova, treba napomenuti i to da je upravo pristup identifikacionim dokumentima jedan od tehničkih uslova postavljenih pred Kosovo u dokumentu koji definiše korake koje kosovska vlada treba da preduzme u ovom smeru. Jedan od tih uslova je i:

- Obezbediti potpun i efikasan pristup putnim i identifikacionim dokumentima svim građanima Kosova, uključujući žene, decu, osobe sa invaliditetom i pripadnike nevećinskih zajednica i druge ranjive grupe.¹⁰

Prepreke koje otežavaju proces dobijanja validnih dokumenata su brojne i uključuju proizilaze iz činjenice da Kosovo ne priznaje izvode iz matičnih knjiga venčanih izdate od strane srpskih institucija na Kosovu nakon 1998, uprkos činjenici mnogi građani Kosova koji su brak sklopili nakon 1998. nisu ni imali drugu matičnu službu sem one u srpskim institucijama sve do 2014., ili u slučaju severnog Kosova, dodecembra 2016. kada su po pri put u opštinama Zubin

¹⁰https://www.mpb-ks.org/repository/docs/visa%20roadmap%20for%20Kosova_progress%202_.pdf

Potok, Zvečan i Leposavić oformljene matične službe u kosovskom sistemu¹¹. Međutim, čak i ovom ladeslužbedelujusamo u ograničenom kapacitetu i ne pružaju sve usluge građanima.

Otvaranje glavnog mosta na Ibru za saobraćaj ili nalepnica preko „relevantnih delova tablica“ malo će značiti građanima, privrednicima ili studentima sa severa Kosova koji ne mogu da putuju dalje od tog mosta i učestvuje u ekonomskom, društvenom i političkom životu ostatka Kosova jer nemaju kosovsku ličnu kartu ili vozačku dozvolu.

O problemu

Identifikaciona i putna dokumenta preduslov su za slobodno kretanje građana svuda u svetu. Na teritoriji Kosova trenutno postoji tri vrste takvih dokumenta:

- Identifikaciona i putna dokumenta koja izdaju srpske institucije za svoje građane na Kosovu i koja se vode na neki od gradova na Kosovu
- Identifikaciona i putna dokumenta koja izdaju srpske institucije a koja se vode na neki od gradova u Srbiji
- Identifikaciona i putna dokumenta koja izdaju kosovske institucije

Prva grupa dokumenata se na Kosovu tretiraju kao nelegalni, ali se kao rezultat sporazuma iz 2011. lične karte koje izdaju srpske institucije za svoje građane na Kosovu i koja se vode na neki od gradova na Kosovu, se mogu koristiti prilikom ulaska ili izlaska¹² sa Kosova, kao i na severu Kosova gde su u širokoj upotrebi. Ova dokumenta bi trebalo biti postepeno zamenjena kosovskim dokumentima, međutim, zbog emotivnih, ali i administrativnih prepreka, ovaj proces se odugovlači. Situacija je slična i sa vozačkim dozvolama koje izdaju srpske institucije za svoje građane koji imaju prebivalište na Kosovu i sa kojima nije moguće učestvovati u saobraćaju van četiri severne opštine sa većinski srpskim stanovništvom. Najzad, među ovom grupom dokumenata su i pasoši koje srpski MUP izdaje za građane Srbije sa prebivalištem na Kosovu (ove pasoše izdaje specijalno odeljenje MUP-a, Koordinaciona uprava i pasoši izdati od strane ove institucije su izuzeti iz bezviznog režima odobrenog Srbiji 2009.) koji u skladu sa članom 3 kosovskog Zakona o državljanstvu¹³ koji definiše pravo na dvostruko državljanstvo građana ne treba biti dovođen u pitanje. Nažalost, maja 2017. pojavile su se

¹¹http://kossev.info/strana/arhiva/na_severu_pocela_sa_radom_kancelarije_kosovske_agencije_za_civilne_registre/10717

¹² I to na prelazima Brnjak i Jarinje, dok na drugim prelazima uglavnom nije moguće preći ali postoje primeri i ljudi koji su prešli ove prelaze sa srpskim ličnim kartama koje se vode na neki od gradova na Kosovu.

¹³<http://www.kuvendikosoves.org/common/docs/ligjet/Law%20on%20Citizenship%20of%20Kosovo.pdf>

informacije da su imaoi pasoša koordinacione uprave vraćeni sa granice sa Makedonijom od strane kosovskih granične policije kao i najave da se ovi pasoši više neće smatrati legalnim. Ovakav potez kosovskih vlasti ne samo da predstavlja kršenje sporazuma sa Srbijom o međusobnom priznavanju ličnih dokumenata i kršenje Zakona o državljanstvu, već će ozbiljno ugroziti slobodu kretanja građana koji još uvek ne poseduju kosovska dokumenta.

Druga grupa dokumenata su odraz neophodnosti građana da potraže praktična rešenja za svoje poteškoće. Tako mnogi građani biraju da izvade identifikaciona i putna dokumenta koja se vode na neki od gradova u Srbiji, uprkos tome što je njihovo pravo prebivalište zapravo na Kosovu. Građani se na ovaj potez odlučuju zbog veće upotrebne vrednosti ovih dokumenata u odnosu na preostale dve grupe dokumenata jer tako dobijaju vozačke dozvole i lične karte koje su važeće na čitavoj teritoriji Kosova, ali i bezvizni pasoš.

Najzad, poslednja grupa dokumenata, dokumenti koje izdaju kosovske vlasti su važeći na čitavoj teritoriji Kosova i Srbije (izuzev kosovskih pasoša koji nisu priznati kao putne isprave od strane Srbije, ali i nekih drugih nekih zemalja) i koji su pod obavezom izdavanja viza.

Na okruglom stolu organizovanom u Severnoj Mitrovici februara 2017. o problemima sa kojima se građani uglavnom srpske nacionalnosti¹⁴ na Kosovu suočavaju pri ostvarivanju prava na identifikacione i putne dokumente, šef službe za civilnu registraciju opštine Severna Mitrovica naveo je da svi problemi građana pri pristupu ličnim dokumentima proističu iz činjenice da kosovske službe ne mogu da priznaju izvode iz matičnih knjiga venčanih izdatih od strane srpskih institucija nakon 1998. (što ne važi i za izvode iz matične knjige rođenih). Nepriznavanje brakova kreira sledeće vrste probleme:

- Građani Srbije udati/oženjeni građanima Kosova ne mogu aplicirati za državljanstvo Kosova¹⁵.
- Građanke Kosova udane u srpskom sistemu, a koje su nakon udaje promenile prezime mogu dobiti kosovska dokumenta samo na njihovo devojачko ime čime efektivno imaju dva identiteta u različitim sistemima¹⁶.

¹⁴ Problemi o kojima se govori u ovom dokumentu nisu samo problem Srba iz severnih opština, već Srba i građana drugih najvećinskih zajednica koje žive u 10 opština sa većinski srpskim stanovništvom širom Kosova.

¹⁵ U opštini Zubin Potok, odbornica lokalne skupštine se nalazi u apsurdnoj situaciji da je izabrani javni službenik na Kosovu, ali da nije Kosovska državljanka jer ne može da aplicira za državljanstvo. S druge strane, mogla se naći na listi za lokalne izbore jer je 2013. kosovskim Srbim dozvoljeno bilo da glasaju i da se kandiduju sa srpskim ličnim kartama.

¹⁶ Građanke Kosova iz četiri severne opštine svoje prezime ne bi mogle da promene ni procedurom za promenu ličnog imena koje to dozvoljavaju bez obzira na bračni status jer nisu u mogućnosti da uz zahtev za promenu ličnog imena predaju i svu potrebnu dokumentaciju (kao što je potvrda o plaćenom porezu

Platforma za analizu i istraživanje

- Deca čiji jedan ili oba roditelja nemaju kosovsku ličnu kartu iz gorenavedenih razloga mogu dobiti samo izvod iz knjige rođenjih, ali ne i državljanstvo.
- Očevi dece rođene u bolnicama na Kosovu ili Srbiji moraju da pokrenu proceduru priznavanja svog deteta.
- Građani koji imaju više od 18 godina moraju da apliciraju za državljanstvo i da imaju bar jednog roditelja sa kosovskom ili UNMIK ličnom kartom kao i da predaju dokaz da žive na Kosovu duže od 5 godina.

Naravno, jasno je da građani koji ne mogu da ostvare pravo na kosovko državljanstvo i identifikaciona dokumenta, ne mogu ni da ostvare pravo na vozačku dozvolu, pasoš, ne mogu da ostvare pravo glasa, registruju biznis, itd.

Na istoj diskusiji, zamenik ministra unutrašnjih poslova naveo je i da je ovo ministarstvo dobro upoznato sa problemima građana sa severa Kosova i naglasio da je administrativno uputstvo koje bi rešilo problem priznavanja brakova i izdavanja validnih vozačkih dozvola odavno izrađeno i čeka na usvajanje. Marta 2017. usvojeno je administrativno uputstvo br. 02/2017 o postupku za opremanje sa vozačkom dovolom Republike Kosova (*sic!*)¹⁷, međutim, ovo uputstvo definiše procedure za zamenu UNMIK vozačkih dozvola i vozačkih dozvola SRJ izdatih do 10. juna 1999. Ovo administrativno uputstvo ne predstavlja nikakav pomak u odnosu na prethodno uputstvo iz 2015¹⁸. niti na uputstvo iz 2011¹⁹, barem ne kada je u pitanju olakšani pristup građana sa važećim srpskim dozvolama validnim kosovskim vozačkim dozvolama²⁰.

Kako je Kosovo novembra 2013. i jula 2014. bilo saglasno sa zahtevom srpske zajednice da se na lokalnim i potom parlamentarnim izborima može glasati i sa ličnim kartama koje je MUP Srbije izdao za svoje građane sa prebivalištem na Kosovu, jasno je da je moguće da Kosovo odredi i vremenski period u kom će prihvatiti i druga dokumenta izdata od strane ovih institucija, kako bi se građanima pružila šansa da se zaista integrišu i prevaziđu sve poteškoće sa kojima se susreću u kontaktu sa kosovskom administracijom.

na imovinu) takođe zbog zastoja u implementaciji sporazuma, u ovom konkretnom slučaju, sporazuma o katastru.

¹⁷<https://gzk.rks-gov.net/ActsByCategoryInst.aspx?Index=3&InstID=31&CatID=22>

¹⁸[http://mpb-ks.org/repository/docs/UDHEZIM_ADMINISTRATIV_\(MPB\)_NR._22_2015_PER_PROCEDUREN_E_APLIKI_MIT_DHE_LESHIMIT_TE_PATENTE_SHOFEREVE_PER_PERMIRESIM_VAZHDIM_TE_HUMBUR_DEMTUAR_NDERRIMIN_E_PATENTE_SHOFEREVE_TE_ISH_RFJ-se_DH.pdf](http://mpb-ks.org/repository/docs/UDHEZIM_ADMINISTRATIV_(MPB)_NR._22_2015_PER_PROCEDUREN_E_APLIKI_MIT_DHE_LESHIMIT_TE_PATENTE_SHOFEREVE_PER_PERMIRESIM_VAZHDIM_TE_HUMBUR_DEMTUAR_NDERRIMIN_E_PATENTE_SHOFEREVE_TE_ISH_RFJ-se_DH.pdf)

¹⁹<https://gzk.rks-gov.net/ActDetail.aspx?ActID=8080>

²⁰ Kako ni jedan kosovski zakon ne navodi da su dokumenta koje Srbija izdaje svojim građanima sa prebivalištem na Kosovu nevažeća ili nelegalna, službenici kosovske policije koji zateknu vozače sa ovakvim dozvolama ne mogu da im pišu kaznu za posedovanje nelegalnog dokumenta. Umesto toga im pišu kaznu uz obrazloženje da uopšte nisu posedovali vozačku dozvolu.

Poslednji lokalni i opšti izbori organizovani na Kosovu takođe pokreću još jednu lavinu problema za kosovske Srbe, posebno one koji ne mogu da ostvare pravo na državljanstvo. Na izborima 2013. i 2014. glasalo se po integrisanim kosovskim i srpskim biračkim spiskovima. To je bilo učinjeno kako bi i kosovski Srbi koji nisu imali kosovska dokumenta mogli da se i kandiduju i ostvare svoje glasačko pravo na Kosovu. U ovom trenutku, nejasno je da li će se ova praksa nastaviti i na sledećim izborima i koliko ljudi će istati bez prava glasa ukoliko ipak ne dođe do produžetka ove prakse.

Zaključak:

Vlada Kosova ističe da je interacija građana iz četiri severne opštine sa većinski srpskim stanovništvom jedan od glavnih prioriteta kako unutrašnje, tako spoljašne politike Kosova. Međutim, u administrativnom smislu, kosovski sistem ostaje potpuno nespreman da obezbedi dostojanstvenu i efikasnu integraciju građana u kosovsko društvo. Dok su izveštaji ministarke za dijalog puni optužbi na račun srpske vlade i njenog disruptivnog uticaja na sprovođenje dogovorenog, kosovska vlada ne uspeva da obezbedi građanima koje želi da integriše pristup najosnovnijim uslugama. Pristup uslugama kosovskih institucija je unutrašnji problem Kosova koji je lako rešiv i upravo neuspeh da se ovaj problem otkloni, ali i potpuni nedostatak svesti da ovakav problem uopšte postoji ukazuje na to koliko kosovska vlada zapravo nije zainteresovana da osigura efikasnu integraciju srpske zajednice.

Kada se problemi kosovskih Srba u procesu integracije pokrenu, univerzalni odgovor predstavnika kosovskih institucija ali i međunarodnih organizacija je da sa tim problemima treba otići političkim predstavnicima kosovskih Srba. Neefikasnost javne uprave nije i ne sme biti od interesa samo predstavnicima kosovskih Srba. Kvalitet i pristup javnim uslugama, ali i poštovanje građanskih prava je najosnovnija tekovina demokratskih institucija i vrednost za koju se trebaju zalagati svi politički predstavnici, bez obzira na njihovu nacionalnu pripadnost.

Preporuke:

- Ministarstvo unutrašnjih poslova treba izraditi administrativno uputstvo koje će definisati ograničeni vremenski period (ne manje od 6 meseci) u kome će se srpske vozačke dozvole i izvodi iz knjiga venčanih priznavati kako bi građani mogli da reše sve administrativne prepreke sa kojima se suočavaju već godinama.
- Poslanici Skupštine Kosova trebaju iskoristiti svoje pravo i obaveze i nadgledati razvoj institucija sa posebnim fokusom na pristup uslugama i ostvarivanje najosnovnijih građanskih prava. Treba početi sa Ministarstvom unutrašnjih poslova i zahtevom za detaljnim izveštajem o svim poteškoćama građana i potencijalnih građana u pristupu identifikacionim i putnim dokumentima.
- Evropska komisija treba revidirati svoju ocenu da su tehnički uslovi za viznu liberalizaciju ispunjeni. Jednak i efikasan pristup identifikacionim i putnim dokumentima treba biti prvi uslov za viznu liberalizaciju.

Članovi Platforme za analizu i istraživanje:

Svetlana Rakić, predsednica Platforme za analizu i istraživanje iz Centra za trening i usavršavanje (CTD)

Miloš Timotijević, podpredsednik Platforme za analizu i istraživanje iz NVO Aktiv

Darko Stanković, član Platforme za analizu i istraživanje iz EOMK

Dejan Mirić, član Platforme za analizu i istraživanje kao samostalni istraživač

Dragana Aleksić, članica Platforme za analizu i istraživanje kao samostalni istraživač

Dušan Milunović, član Platforme za analizu i istraživanje kao samostalni istraživač

Igor Dašić, član Platforme za analizu i istraživanje iz Forum for a Better Society (FBSC)

Ivana Đokić, članica Platforme za analizu i istraživanje iz Centra za razvoj ljudskih potencijala

Lazar Milić, član Platforme za analizu i istraživanje iz NVO Aktiv

Lazar Rakić, član Platforme za analizu i istraživanje iz The Upgrade Society

Marko Marjanović, član Platforme za analizu i istraživanje iz Instituta za razvoj civilnog društva - Innovate

Marko Rakić, član Platforme za analizu i istraživanje iz Local Initiative North Kosovo - LINK

Milica Andrić, članica Platforme za analizu i istraživanje iz NVO Aktiv-a

Milica Đorđević, članica Platforme za analizu i istraživanje iz Wake up club-a

Milica Rakić, članica Platforme za analizu i istraživanje iz CETUS-a

Milija Biševac, član Platforme za analizu i istraživanje iz Udruženja mladih - Putokaz

Miloš Vukadinović, član Platforme za analizu i istraživanje kao samostalni istraživač

Stevan Đokić, član Platforme za analizu i istraživanje Centra za razvoj ljudskih potencijala

Veroljub Petronić, član Platforme za analizu i istraživanje iz Humanog centra

Mbi Platformën për analizë dhe hulumtim:

Platforma për analizë dhe hulumtim²¹ është grup joformal i krijuar në muajin prill të vitit 2015. Në kuadër të projektit “Përforcimi i kapaciteteve të shoqërisë civile për t’i kontribuar në mënyrë më efikase procesit të vendim marrjes” të cilin e ka financuar Zyra e Bashkësisë Evropiane në Kosovë, e të cilën e kanë zbatuar organizatat joqeveritare AKTIV nga Mitrovica Veriore dhe Qendra për paqe dhe tolerancë nga Graçanica. Fillimisht, PAH është përbërë prej 14 organizatave të shoqërisë civile nga katër komunat me popullsi shumicë serbe të Kosovës veriore dhe 25 anëtarë të tyre. PAH është themeluar me qëllim që:

- Të zbatoi hulumtimet në të gjitha lëmit të cilat janë të rëndësishme për jetën kualitative të bashkësive serbe dhe bashkësive tjera jo shumicë në Kosovë.
- Në harmoni me qasjen në mjete dhe mundësi personale të secilit nga anëtarët prezanton dhe promovon rezultatet e hulumtimeve të zbatuara.
- Të analizoi dhe hulumtoi politikat praktike në nivelin lokal dhe qendror të pushtetit.
- Të përgatis propozimet e politikave praktike dhe rekomandimeve të cilët do të shpjen gjerë ke ndryshimet pozitive në legjislacionin.
- Të zbatojnë iniciativat për avokimin e zgjidhjeve të caktuara në lëmin e politikave praktike, që u përkasin anëtarëve të bashkësive jo shumicë, çoftë pavarësisht ose në bashkëpunim me grupe të caktuara të njerëzve.
- Të paraqet komunikata të përbashkëta dhe qëndrimet ndaj çështjeve të cilat janë me interes për bashkësinë serbe në Kosovë..

Pas përfundimit të projektit, PAH është riorganizuar dhe nga tetori 2016. përbëhet prej 11 organizatave dhe 6 hulumtuesve individual. Momentalisht, PAH financohet nga fondet e SlovakAID-it dhe Zyrës të Bashkësisë Evropiane në Kosovë.

Për dokumentin:

Dokumenti është i menduar si pasqyrë e politikës praktike i dedikuar deputetëve të Këshillit për integritet evropiane, me qëllim të realizimit të pjesëmarrjes më të gjerë të organizatave të shoqërisë civile nga katër komunat me popullsi shumicë serbe të Kosovës veriore (Mitrovica Veriore, Zveçan, Zubin Potok dhe Leposaviq) në punën e Kuvendit të

²¹<http://www.parnorthkosovo.org/>

Platforma për analizë dhe hulumtim

Kosovës. Qëllimi i dokumentit është të ju illustroi deputetëve problemet me të cilat qytetarët përballën në qasjen e dokumenteve identifikuese dhe atyre të udhëtimit.

Dokumentin e kanë përpiluar anëtarët e Platformës për analizë dhe hulumtim me angazhim të veçantë të Marko Rakić-it nga Local Initiative North Kosovo – LINK-a. Dokumenti është përpiluar në kuadër të projektit “Pjesëmarrja e rritur e OSHC serbe në punën dhe mbikëqyrjen e këshillave të kuvendit” të cilin e financon Zyra e Bashkësisë Evropiane në Kosovë përmes Fondacionit Kosovar për Shoqëri Civile, ndërsa e zbaton organizate joqeveritare AKTIV nga Mitrovica Veriore.

Qasja dokumenteve në Kosovë: pengesa kryesore në integrimin e bashkësive jo shumicë

Liria e lëvizjes në Kosovë është e drejtë njerëzore për të cilën po diskutohet që nga përfundimi i konfliktit. Problematika e lëvizjes së lirë është në fokus tanimë më dekada, mirëpo progresi i cili po realizohet në këtë lëmi është i ndjeshëm dhe i ngadalshëm. Liria e lëvizjes ka qenë lëndë së pari e negociatave teknike, e pastaj në nivelin e lartë politik në Bruksel. Për lirinë e lëvizjes në Bruksel është bërë fjalë:

- 2011.²² gjatë të ashtuquajturës fazë teknike të negociatave në marrëveshjen për lirinë e lëvizjes²³
- 2012.²⁴ në marrëveshjen për menaxhimin e vendkalimeve integruese²⁵
- 2013.²⁶ kur marrëveshja nga vitit 2011 është reviduar, herën e parë sipas vlerësimit të të dy palëve, në dobi të qytetarëve sepse marrëveshja ka sjellë gjerë kë pranimi reciprok të polisave të sigurimit²⁷ për automjete dhe ke zvogëlimi i dukshëm të shpenzimeve të udhëtimit të qytetarëve
- 2015. kur është dakorduar revitalizimi i urës kryesore²⁸ në Ibër e cila e ndanë Mitrovicën Veriore dhe Jugore dhe kufizimi administrativ i këtyre dy komunave
- 2016. kur për herë të dytë është reviduar marrëveshja nga vitit 2011 dhe e cila u përket targave²⁹ të të dy palëve dhe riregjistrimin e automjeteve në Kosovë në targat RKS dhe KS

Mirëpo, kur bëhet fjalë për lirinë e lëvizjes brenda Kosovës, marrëveshjet politike, revizionet të tyre dhe shtyrja e aplikimit nuk janë faktorët të vetëm të cilët e kufizojnë. Liria e lëvizjes në Kosovë është kushtëzuar edhe me parakushtet e shumta qenësorë, në radhë të parë:

- Me ndjenjën subjektive të sigurisë së qytetarëve
- Me kërkesat administrative për lëvizjen e lirë (dokumentet personale)

²²http://www.b92.net/info/vesti/index.php?yyyy=2011&mm=07&dd=03&nav_id=522840

²³<http://www.kim.gov.rs/p11.php#>

²⁴<http://www.politika.rs/sr/clanak/241674/Politika/Integrisano-upravljanje-na-prelazima-do-10-decembra>

²⁵<http://www.kim.gov.rs/p13.php>

²⁶<http://rs.n1info.com/a82514/Vesti/Sporazum-o-osiguranju-vozila-stupa-na-snagu-12.-avgusta.html>

²⁷<http://www.kim.gov.rs/p14.php>

²⁸<http://www.kim.gov.rs/p19.php>

²⁹<http://www.kim.gov.rs/p22.php>

Platforma për analizë dhe hulumtim

Gjerë sa ndjenja subjektive e sigurisë së qytetarëve është proces i cili patjetër duhet të rrjedhë natyrisht dhe është i kushtëzuar me ndryshimet esenciale të modeleve shoqërore, me përforcimin e institucioneve të pushtetit ekzekutiv dhe gjyqësor dhe me shkallën e tolerancës të mbarë shoqërisë, kërkesat administrative paraqesin problem që mund të zgjidhet lehtë.

Kushtetuta Kosovën e definon si shoqëri multietnike dhe njëri nga prioritetet i politikës së brendshme, por edhe asaj të jashtme të Qeverisë së Kosovës është edhe integrimi i qytetarëve shumicë serb të Kosovës veriore në shoqërinë e gjerë kosovare. Qeveria, qëllimin për t'i integruar bashkësitë jo shumicë në shoqëri e shprehë përmes spektrit të tërë të ligjeve moderne dhe liberale të cilët i mbrojnë të drejtat e bashkësive jo shumicë, por edhe përmes procesit të negociatave me Beogradin, qëllimi i së cilit është shuarja e institucioneve serbe dhe vendosja e institucioneve të reja kosovare në këtë pjesë të Kosovës, negociatat në Bruksel kanë hyrë në vitin e shtatë dhe kanë rezultuar me ndryshime të rëndësishme në teren. Mirëpo, secila prej ndryshimeve po krijohet ngadalë dhe ka ndikim të kufizuar në jetën kualitative të qytetarëve. Për këtë arsye i tërë edhe zgjon dyshimin ke qytetarët. Nga ana tjetër, gjerë sa qytetarët e katër komunave veriore me popullsi shumicë serbe ballafaqohen me kaosin institucional të shpërbërjes së pjesshme të institucioneve serbe dhe me themelimit të pjesshëm të institucioneve kosovare (as njëra as tjetra plotësisht funksionale), dy palët (Beogradi dhe Prishtina) reciprokisht akuzohen për bllokimin për atë që janë dakorduar.

Marrëveshjet politike nga Brukseli të begatshëm janë me kompromise të rënda politike, mirëpo, ekzistojnë problemet e qytetarëve të rëndomtë të cilët qeveria e Kosovës mund t'i zgjidhë pavarësisht, shpejt dhe pa rrezikimin e rejtingut vetanik. Përkundrazi, Bashkësia nga katër komunat veriore po ballafaqohet me shkeljen e të drejtave më themelore, sepse qeveria e Kosovës po ua vështirëson nxjerrjen e dokumenteve identifikuese, që për pasojë ka të bëjë edhe me të gjitha dokumente tjera.

Qasja në dokumentet identifikuese nuk është vetëm e drejtë qytetare por edhe parakusht për kyçe të ndonjë bashkësie në cilën do çoftë sistem administrativo-juridik. Me vështirësimin e qasjes në kërkesat dhe procedurat e pakuptueshme administrative, qeveria kosovare u dërgon mesazh Serbëve kosovar se janë të padëshiruar në shoqërinë kosovare. Përveç kësaj, në frymë të diskutimeve gjithnjë e më të pranishme për kushtet për liberalizimin e vizave për qytetarët e Kosovës, duhet të theksohet edhe ajo se pikërisht qasja dokumenteve identifikuese është njëri nga kushtet teknike të paraqitura Kosovës në dokumentin i cili definon hapat të cilët qeveria e Kosovës duhet t'i ndërmerr në këtë drejtim. Njëri prej këtyre kushteve është edhe:

Platforma për analizë dhe hulumtim

- T'u sigurohet qasja e plotë dhe efikase në dokumentet e udhëtimit dhe identifikimit të gjithë qytetarëve të Kosovës, duke përfshirë gratë, fëmijët, personat me invaliditet dhe anëtarët e bashkësive jo shumicë dhe grupet tjera të cenuara.³⁰

Pengesat të cilat e vështirësojnë procesin e marrjes së dokumenteve valide janë të shumësia dhe përfshijnë, përkatësisht rrjedhin nga fakti se Kosova nuk i pranon certifikatat nga librat amëz të të martuarve të lëshuara nga institucionet serbe në Kosovë pas vitit 1998. për kundër faktit se shumë qytetarë të Kosovës të cilët kanë lidhë martesë pas vitit 1998. as që kanë pasur shërbim tjetër të ofiqarisë përveç atij në institucionet serbe gjerë në vitin 2014., apo në rastin e Kosovës veriore, gjerë në muajin dhjetor 2016., kur për herë të parë në Komunat Zubin Potok, Zvečan dhe Leposaviq janë themeluar shërbimet e ofiqarisë në sistemin kosovar³¹. Mirëpo, madje edhe këto shërbime të reja veprojnë vetëm me kapacitet të kufizuar dhe nuk u ofrojnë të gjitha shërbimet qytetarëve.

Hapja e urës kryesore në Ibër për komunikacion ose tiketa ngjitëse përmbi "pjesëve relevante të targave", pak do t'u shërbejnë qytetarëve, afaristëve apo studentëve nga veriu i Kosovës të cilët nuk mund të udhëtojnë më tutje nga urë dhe të marrin pjesë në jetën ekonomike, shoqërore dhe politike të pjesës tjetër të Kosovës sepse nuk posedojnë letërnjoftimin apo patentë shoferin kosovar.

Për problemin

Dokumentet identifikues dhe të udhëtimit janë parakusht për lëvizjen elirë të qytetarëve gjithkrah në botë. Në territorin e Kosovës momentalisht ekzistojnë tri lloje të dokumenteve të tilla:

- Dokumentet identifikuese dhe të udhëtimit të cilat i lëshojnë institucione serbe për qytetarët e vet në Kosovë dhe cila evidentohen në njërin nga qytetet të Kosovës
- Dokumentet identifikuese dhe të udhëtimit të cilat i lëshojnë institucione serbe, e të cilat evidentohen në ndonjërin prej qyteteve në Serbi
- Dokumentet identifikuese dhe të udhëtimit të cilat i lëshojnë institucione kosovare

Grupi i parë i dokumenteve në Kosovë trajtohen si jo legal, por si rezultat i marrëveshjes nga viti 2011. Letërnjoftimet të cilat i lëshojnë institucionet serbe për qytetarët në Kosovë dhe të cilat evidentohen në ndonjërin prej qyteteve në Kosovë, mund të shfrytëzohen me rastin e

³⁰https://www.mpb-ks.org/repository/docs/visa%20roadmap%20for%20Kosova_progress%202_.pdf

³¹http://kossev.info/strana/arhiva/na_severu_pocela_sa_radom_kancelarije_kosovske_agencije_za_civiln_e_registre/10717

hyrjes dhe daljes³² nga Kosova, si dhe në veri të Kosovës ku janë në përdorim të gjerë. Këto dokumente do të duhej gradualisht të zëvendësohen me dokumentet kosovare, mirëpo, për shkak të pengesave motive por edhe ato administrative, ky proces zgjatet. Situata është e njëjtë edhe me patentë shoferët të cilat i lëshojnë institucionet serbe për qytetarët e vetë që kanë vendqëndrimin në Kosovë, me të cilat nuk është e mundur marrja pjesë në komunikacion jashtë katër komunave veriore me popullsi shumicë serbe. Më në fund, ndër këtë grup të dokumenteve janë edhe pasaportat të cilat MPB serbe i lëshon për qytetarët serb me vendbanim në Kosovë (këto pasaporta i lëshon Drejtoria speciale e MPB, Drejtoria Koordinuese dhe pasaportat e lëshuara nga ana e këtyre institucioneve janë të përjashtuara nga regjimi pa viza të lejuar Serbisë në vitin 2009.) i cili në harmoni me nenin 3 të Ligjit kosovar për nënshtetësi³³, që definon të drejtën në nënshtetësi të dyfishtë, nuk duhet të vihet në pyetje. Mjerisht, në muajin maj 2017, janë paraqitur informatat se pronaret e pasaportave të Drejtorisë koordinuese janë kthyer nga kufiri me Maqedoninë nga ana e policisë kufitare të Kosovës si dhe paralajmërimet se këto pasaporte më nuk do të konsiderohet legale. Sjellja e tillë e pushtetit kosovar jo vetëm që paraqet shkeljen e marrëveshjes me Serbinë për njohjen reciproke të dokumenteve personale dhe shkeljen e Ligjit për nënshtetësinë, por seriozisht do të cenoi lirinë e lëvizjes të qytetarëve të cilët ende nuk posedojnë dokumentet kosovare.

Grupi i dytë i dokumenteve janë shenjë i reflektimit të domosdoshmërisë të qytetarëve që të gjejnë zgjidhje praktike për vështirësitë e veta. Kështu shumë qytetarë zgjedhin nxjerrjen e dokumenteve identifikuese dhe të udhëtimit, të cilat evidentohet në ndonjë prej qyteteve në Serbi, përkundër asaj që vendbanimi i tyre i vërtetë është në realitet në Kosovë. Qytetarët vendosin ta marrin këtë hap për shkak të vlerës më të madhe të përdorimit të këtyre dokumenteve në krahasim me dy grupet e mbetura të dokumenteve, sepse kështu marrin patentë shoferet dhe letërnjoftimet të cilat janë të vlefshme në tërë territorin e Kosovës, por edhe pasaporta pa viza.

Më në fund, grupi i fundit i dokumenteve, dokumentet të cilat i lëshon pushteti kosovar janë të vlefshëm në tërë territorin e Kosovës dhe Serbisë (përveç pasaportave kosovare të cilat nuk pranohen si dokumentet të udhëtimit nga ana e Serbisë, por edhe nga disa vende tjera) dhe të cilët janë nën obligimin e lëshimit të vizës.

³²Dhe atë në vendkalimet Brnjak dhe Jarinje, ndërsa në vendkalimet tjera kryesisht nuk është e mundur të kalohet, por ekzistojnë shembujt kur njerëzit kanë kaluar këto vendkalime me letërnjoftimet serbe që evidentohen në ndonjë prej qyteteve në Kosovë.

³³<http://www.kuvendikosoves.org/common/docs/ligjet/Law%20on%20Citizenship%20of%20Kosovo.pdf>

Platforma për analizë dhe hulumtim

Në tryezën e rrumbullakët të organizuar në Mitrovicën veriore në muajin shkurt 2017., për problemet me të cilët qytetarët kryesisht të kombit serb³⁴ në Kosovë ballafaqohen me rastin e realizimit të drejtave në dokumentet identifikuese dhe të udhëtimit, shefi i shërbimit për regjistrimin civil të komunës së Mitrovicë Veriore ka theksuar se të gjitha problemet e qytetarëve me rastin e qasjes dokumenteve personale rrjedhin nga fakti se shërbimet kosovare nuk mund t'i pranojnë certifikatat nga librat amzë të të martuarve të lëshuara nga institucione serbe pas vitit 1998. (gjë që nuk vlejnë edhe për certifikatat nga librat amzë të të lindurve). Mospranimi i martesave krijon problemet e llojeve vijuese:

- Qytetarët e Serbisë të martuar me qytetarët e Kosovës nuk mund të aplikojnë për nënshtetësi të Kosovës³⁵.
- Qytetarët e Kosovës të martuara sipas sistemit serb, e të cilat pas martesës kanë ndryshuar mbiemrin mund t'i marrin dokumentet kosovare vetëm në emrin e tyre të gjinisë, që donë të thotë se efektivisht kanë dy identitete në sisteme të ndryshme³⁶.
- Fëmijët njëri apo të dy prindërit e së cilit nuk kanë letërnjoftimin kosovar nga arsyet e lartpërmendura mund të marrin vetëm certifikatën nga libri amzë i të lindurve, por jo edhe nënshtetësi.
- Babait e fëmijëve të lindur në spitalet në Kosovë apo Serbi doemos duhet të fillojnë procedurën e pranimit të fëmijës së vet.
- Qytetarët të cilit kanë më tepër se 18 vjet patjetër duhet të aplikojnë për nënshtetësi dhe së paku njërin nga prindërit ta ketë letërnjoftimin kosovar apo të UNMIK-ut, si dhe të dorëzojnë provën se në Kosovë jetojnë më tepër se 5 vite.

Natyrisht, është e qartë se qytetarët të cilët nuk mund të realizojnë të drejtën për nënshtetësi kosovare dhe dokumentet identifikuese, nuk mund të realizojnë as të drejtën për patentë shoferë, pasaportë, nuk mund të realizojnë të drejtën e votimit, të regjistrojnë biznes, etj.

³⁴Problemet për të cilat po flitet në këtë dokument nuk janë vetëm problemet të Serbëve nga komunat veriore, por edhe i Serbëve dhe qytetarë tjerë të bashkësive jo shumicë të cilët jetojnë në 10 komuna me popullsi serbe shumicë në tërë Kosovën.

³⁵Në komunën Zubin Potok, deputetja e kuvendit lokal gjendet në situatë absurde se është nëpunës publik i zgjedhur në Kosovë, por që nuk është nënshtetase Kosovare sepse nuk mund të aplikoi për nënshtetësi. Në anën tjetër, ka mund të jetë në listën për zgjedhje lokale sepse në vitin 2013. serbëve të Kosovës u është lejuar të votojnë dhe të kandidohen me letërnjoftimet serbe.

³⁶Qytetarët e Kosovës nga katër komunat veriore mbiemrin e tyre nuk do të mund ta ndryshojnë as me procedurën për ndryshimin e emrit personal të cilat këtë e lejojnë pa marrë parasysh në statusin martesor, sepse nuk kanë mundësi që krahas kërkesës për ndryshimin e emrit personal të dorëzojnë edhe tërë dokumentacionin e nevojshëm (siç është vërtetimi për miratimin e tatimit në pronë), gjithashtu për shkak të vonesës në implementimin e marrëveshjes, në këtë rast konkret, të marrëveshjes për kadastër.

Platforma për analizë dhe hulumtim

Në të njëjtin diskutim, zëvendës ministri i punëve të brendshme ka cekur se kjo ministri mirë është e njohur me problemet e qytetarëve nga veriu i Kosovës dhe ka theksuar se udhëzimi administrativ i cili kishte për të zgjedhur problemin e pranimit të martesave dhe lëshimit të patentë shoferëve të vlefshme që moti është hartuar dhe pret për miratim. Në Mars të vitit 2017. është aprovuar udhëzimi administrativ nr.02/2017 mbi procedurën për furnizimin me patentë shoferi të Republikës së Kosovës (*sic!*)³⁷, mirëpo ky udhëzim definon procedurat për zëvendësimin e patentë shoferëve të UNMIK-ut dhe patentë shoferëve të RFJ-së të lëshuara gjerë më 10. qershor 1999. Ky udhëzim administrativ nuk paraqet kurrfarë lëvizje në krahasim me udhëzimin paraprak nga viti 2015.³⁸ e as përkitazi me udhëzimin nga viti 2011³⁹, së paku kur është në pyetje qasja e lehtësuar e qytetarëve me lejet e vlefshme serbe patentë shoferëve të vlefshme kosovare⁴⁰.

Meqë Kosova në muajin nëntor 2013. dhe korrik 2014. është pajtuar me kërkesën e bashkësisë serbe që në zgjedhjet lokale, e pastaj edhe ato parlamentare mund të votohet edhe me letërnjoftimet të cilat i ka lëshuar MPB i Serbisë për qytetarët e vet me vendbanim në Kosovë, është e qartë se është mundur që Kosova të caktoi edhe periudhën kohore në të cilën do të pranoi edhe dokumente tjera të lëshuara nga ana e këtyre institucioneve, në mënyrë që qytetarëve t'u ofrohet rasti që vërtet të integrohen dhe t'i tejkalojnë të gjitha vështirësitë në të cilat hasin gjatë kontaktit me administratën Kosovare.

Zgjedhjet e fundit lokale dhe ato të përgjithshme të organizuara në Kosovë gjithashtu fillojnë edhe një ortek të problemeve të Serbëve kosovar, në veçanti të atyre të cilët nuk mund të realizojnë të drejtën në nënshtetësi. Në zgjedhjet e vitit 2013. dhe 2014. është votuar sipas listave të integruara zgjedhore kosovare dhe atyre serbe. Kështu është vepruar në mënyrë që Serbët kosovar, të cilët nuk kanë pasur dokumente kosovare, të kenë mundësinë edhe të kandidohen edhe të realizojnë të drejtën e tyre të votimit në Kosovë. Në këtë moment, është e paqartë se a do të vazhdohet kjo praktikë edhe në zgjedhjet e ardhshme dhe sa njerëz do të mbesin pa të drejtën e votimit po që se nuk do të vazhdohet me këtë praktikë.

³⁷<https://gzk.rks-gov.net/ActsByCategoryInst.aspx?Index=3&InstID=31&CatID=22>

³⁸[http://mpb-ks.org/repository/docs/UDHEZIM_ADMINISTRATIV_\(MPB\)_NR._22_2015_PER_PROCEDUREN_E_APLIKI_MIT_DHE_LESHIMIT_TE_PATENTE_SHOFEREVE_PER_PERMIRESIM_VAZHDIM_TE_HUMBUR_DEMTUAR_NDERRIMIN_E_PATENTE_SHOFEREVE_TE_ISH_RFJ-se_DH.pdf](http://mpb-ks.org/repository/docs/UDHEZIM_ADMINISTRATIV_(MPB)_NR._22_2015_PER_PROCEDUREN_E_APLIKI_MIT_DHE_LESHIMIT_TE_PATENTE_SHOFEREVE_PER_PERMIRESIM_VAZHDIM_TE_HUMBUR_DEMTUAR_NDERRIMIN_E_PATENTE_SHOFEREVE_TE_ISH_RFJ-se_DH.pdf)

³⁹<https://gzk.rks-gov.net/ActDetail.aspx?ActID=8080>

⁴⁰Meqë asnjë ligj kosovar nuk përcakton se dokumentet të cilat Serbia ua lëshon qytetarëve të vet, me vendbanim në Kosovë, janë të pavlefshëm ose jo legal, nëpunësit e policisë kosovare, të cilët i hasin vozitësit me leje të tilla, nuk mund t'ua lëshojnë fletë dënimit për posedimin e dokumentit jo legal. Në vend të saj ua shqiptojnë dënimit me arsyetim se fare nuk kanë poseduar patentë shoferin.

Përfundimi:

Qeveria e Kosovës thekson se bashkëveprimi i qytetarëve nga katër komunat veriore me popullsi shumicë serbe është njëri nga prioritetet kryesore si i politikës së brendshme, po ashtu edhe asaj të jashtme të Kosovës. Mirëpo, në kuptimi administrativ, sistemi kosovar mbetet plotësisht i papërgatitur të siguroi integrimin dinjitoz dhe efikas të qytetarëve në shoqërinë kosovare. Gjerë sa raportet e ministreshës për dialog janë të përmbushur me akuza në llogari të pushtetit serb, dhe ndikimit të saj përçarës në zbatimin e qëndrimeve të dakorduara, Qeveria e Kosovës nuk arrijnë t'ua sigurojnë qytetarëve, të cilët dëshiron t'i integroi, qasjen për shërbimet themelore. Qasja shërbimeve të institucioneve kosovare është problem i brendshëm i Kosovës i cili mund të zgjidhet lehtë dhe pikërisht mos suksesi që ky problem të mënjanohet, por edhe mungesa e plotë e vetëdijes për ekzistimin e problemit të tillë, tregon se sa Qeveria e Kosovës, në realitet, nuk është e interesuar të siguroi integrimin efikas të bashkësisë serbe.

Kur problemet e Serbëve kosovar, në procesin e integritit fillojnë, përgjigja universale e përfaqësuesve të institucioneve kosovare, por edhe i organizatave ndërkombëtare, është që problemet e tilla duhet referuar përfaqësuesve politik të Serbëve kosovar. Mosefikasiteti i administratës publike nuk është dhe nuk duhet të jetë me interes vetëm për përfaqësuesit e Serbëve kosovar. Kualiteti dhe qasja shërbimeve publike, por edhe respektimi i të drejtave civile është trashëgimia themelore e institucioneve demokratike dhe vlerë për të cilën duhet të përpiqen të gjithë përfaqësuesit politik, pa marrë parasysh përkatësinë e tyre kombëtare.

Rekomandimet:

- Ministria e punëve të brendshme duhet të përpunoj udhëzimin administrativ, i cili do të definoi periudhën e kufizuar kohore (jo më pak se 6 muaj) në të cilën patentë shoferet serbe dhe ekstraktet nga librat amzë i të martuarve duhet të pranohen, në mënyrë që qytetarëve t'u mundësohet zgjidhja e të gjitha pengesave administrative me të cilat ata ballafaqohen, tani më, me vitet të tëra.
- Deputetët e Kuvendit të Kosovës duhet t'i shfrytëzojnë të drejtat dhe obligimet e veta dhe të mbikëqyrin zhvillimin institucioneve me fokus të posaçëm në qasjen shërbimeve dhe realizimit të të drejtave themelore të qytetarëve. Duhet filluar me Ministrinë e punëve të brendshme dhe kërkesën për raportin detaj për të gjitha vështirësitë e qytetarëve dhe qytetarëve potencial në qasjen e dokumenteve identifikues dhe të udhëtimit.
- Komisioni Evropian duhet të rishiko vlerësimin e vet që kushtet teknike për liberalizimin e vizave janë të plotësuar. Qasja e barbarët dhe efikase dokumenteve identifikuese dhe të udhëtimit duhet të jetë kushti i parë për liberalizimin e vizave.

Anëtarët e platformës për analizë dhe hulumtim:

Svetlana Rakić, kryetare e Platformës për analizë dhe hulumtim nga Center for training and development (CTD)

Miloš Timotijević, nënkryetar i Platformës për analizë dhe hulumtim nga AKTIV-i

Darko Stanković, anëtarë i Platformës për analizë dhe hulumtim nga EOMK

Dejan Mirić, anëtarë i Platformës për analizë dhe hulumtimsi hulumtues i pavarur

Dragana Aleksić, anëtare e Platformës për analizë dhe hulumtimsi hulumtuese e pavarur

Dušan Milunović, anëtarë i Platformës për analizë dhe hulumtimsi hulumtues i pavarur

Igor Dašić, anëtar i Platformës për analizë dhe hulumtim nga Forum for a better society (FBSC)

Ivana Đokić, anëtare e Platformës për analizë dhe hulumtim nga Qendra për zhvillim të potencialëve njerëzore

Lazar Milić, anëtarë i Platformës për analizë dhe hulumtim nga AKTIV-i

Lazar Rakić, anëtarë i Platformës për analizë dhe hulumtim nga The Upgrade Society

Marko Marjanović, anëtarë i Platformës për analizë dhe hulumtim nga Institute for the development of Civil Society - Innovate-a

Marko Rakić, anëtarë i Platformës për analizë dhe hulumtim nga Local InitiativeNorth Kosovo
LINK

Milica Andrić, anëtare e Platformës për analizë dhe hulumtim nga AKTIV-i

Milica Đorđević, anëtare e Platformës për analizë dhe hulumtim nga Wake up club

Milica Rakić, anëtare e Platformës për analizë dhe hulumtim nga CETUS-i

Milija Biševac, anëtarë i Platformës për analizë dhe hulumtim nga Putokaz-i

Miloš Vukadinović, anëtarë i Platformës për analizë dhe hulumtimsi hulumtues i pavarur

Stevan Đokić, anëtar i Platformës për analizë dhe hulumtim nga Qendra për zhvillimin e potencialeve njerëzore

Veroljub Petronić, anëtarë i Platformës për analizë dhe hulumtim nga Qendra humane

About the Platform for Analysis and Research

The Platform for Analysis and Research (PAR) is an informal group that came together in April of 2015 as part of the project “Strengthening the Capacity of Civil Society to Contribute More Effectively to the Decision-Making Process” that was financed by the Office of the European Union in Kosovo and implemented by NGO AKTIV from Mitrovica e Veriut/Severna Mitrovica and The Centre for Peace and Tolerance in Graçanicë/Gračanica. Initially, PAR counted fourteen (14) civil society organisations from four Serbian-majority municipalities in north Kosovo and 25 of their members. PAR was formed with the goal(s):

- To conduct research in all areas that are of importance to the quality of life of Serbian and other minority communities in Kosovo
- For every member present and promote the results of research carried out in accordance with their personal potential and availability of funds
- To analyse and research practical politics on the local and central levels of government
- Prepare practical policy proposals and recommendations that will lead to positive changes in legislation
- Carry out advocacy for specific solutions in the area of practical policies that affect members of non-majority communities, either independently or in cooperation with certain groups of people.
- The issuing of joint statements and positions towards issues that are of interest for the Serbian community in Kosovo

Upon the project’s completion, PAR underwent a re-organisation and counts eleven (11) organisations and six (6) individual researchers as members. Currently, PAR is financed by funds from SlovakAID and the Office of the European Union in Kosovo.

About the document:

This document is designed as a policy memo addressed towards the members of the Committee on Internal Affairs, Security and Supervision of the Kosovo Security Force, in order to achieve broader participation of civil society organizations from four Serb-majority municipalities of northern Kosovo (Mitrovica e Veriut/Severna Mitrovica, Zveçan/Zvečan, Leposaviq/Leposavić and ZubinPotok) in the work of the Kosovo Assembly. The intention of the

Platform for Analysis and Research

document is to illustrate to the lawmakers the difficulties in accessing personal and travel documents valid in Kosovo.

The document was drafted by the members of Platform for Analysis and Research with special dedication of Marko Rakić from Local Initiative North Kosovo - LINK. The document was created as part of the project “Increasing the Participation of Serbian CSOs in the Work and Monitoring of Parliamentary Committees” funded by European Union Office in Kosovo through Kosovar Civil Society Foundation and implemented by NGO AKTIV from Mitrovica e Veriut/Severna Mitrovica.

Access to documents in Kosovo: the main obstacle to the integration of non-majority communities

Freedom of movement in Kosovo is a human right that has been under discussion since the end of the conflict. The issue of freedom of movement has been in the focus for decades, and progress is noticeable but slow. Freedom of movement initially was part of technical negotiations, and then it became a matter of negotiations at a higher political level in Brussels. Freedom of movement in Brussels was discussed in:

- 2011⁴¹ during the so-called technical phase of negotiations on the agreement on freedom of movement⁴²
- 2012⁴³ in the agreement on Integrated Border Management⁴⁴
- 2013⁴⁵, when the agreement of 2011 was revised, and for the first time estimated by both parties, for the benefit of the citizens, because the agreement has led to mutual recognition of vehicle insurance policy⁴⁶ and a significant reduction of travel expenses for citizens
- 2015 when the revitalization of the main bridge⁴⁷ over the Ibar River that separates North and South Mitrovica and administrative separation of these two municipalities was agreed
- 2016, when the agreement from 2011 was revised for the second time, referring to license plates⁴⁸ and reregistration of vehicles in Kosovo to RKS and KS plates.

However, when it comes to the freedom of movement within Kosovo itself, the political agreements, their revisions and delay of implementation are not the only factors of limitation. Freedom of movement in Kosovo is conditioned by much more important preconditions, primarily by:

- Subjective feeling of citizens' security
- Administrative requirements for free movement (personal documents)

⁴¹http://www.b92.net/info/vesti/index.php?yyyy=2011&mm=07&dd=03&nav_id=522840

⁴²<http://www.kim.gov.rs/p11.php#>

⁴³<http://www.politika.rs/sr/clanak/241674/Politika/Integrirano-upravljanje-na-prelazima-do-10-decembra>

⁴⁴<http://www.kim.gov.rs/p13.php>

⁴⁵<http://rs.n1info.com/a82514/Vesti/Sporazum-o-osiguranju-vozila-stupa-na-snagu-12.-avgusta.html>

⁴⁶<http://www.kim.gov.rs/p14.php>

⁴⁷<http://www.kim.gov.rs/p19.php>

⁴⁸<http://www.kim.gov.rs/p22.php>

Subjective sense of the citizens' security is a process that must flow naturally and is conditioned by the substantial changes in social patterns, by strengthening of the institutions of executive and judicial authorities and the degree of tolerance of the entire society. On the other hand, administrative requirements are a problem that is easy to solve.

As defined by the Constitution, Kosovo represents a multi-ethnic society, and one of the priorities of the domestic and foreign policies of the Government of Kosovo is integration of the majority Serbian citizens of Northern Kosovo into the broader Kosovo society. The Government intends to integrate minority communities in society through a whole set of contemporary and liberal laws that protect the rights of non-majority communities, but also through the process of negotiations with Belgrade in order to disband Serbian institutions and to establish Kosovo institutions in this part of Kosovo. After seven years of negotiations in Brussels, significant changes are evident as a result of this process. However, each change occurs slowly with limited impacts on quality of citizens' lives, and that is why the whole process arises suspicion among people. On the other side, while the citizens of four northern Serb-majority municipalities face institutional chaos of partially disbanded Serbian and partially formed Kosovo institutions, two sides (Belgrade, Pristina) accuse each other of blocking the agreement.

Political agreements from Brussels include difficult political compromises, but there are problems of ordinary citizens that Government of Kosovo can solve independently, quickly and without endangering their own status. Community of four northern municipalities is facing a violation of the most fundamental civil rights because Kosovo government hinders extraction of identification documents, and consequently of all other documents.

Access to identity documents is not only a civil right but also a prerequisite for the inclusion of communities in any administrative and legal system. Impeding access to documents with complicated administrative procedures and requirements, the government sends a message to Kosovo Serbs that they are not desirable in Kosovo society. In addition, with more frequent discussions on the conditions for visa liberalization for the citizens of Kosovo, it should be noted that the access to identification documents represents one of the technical requirements for Kosovo, explicitly stated in the document that defines steps that Kosovo government should take. One of those conditions is:

- Provide full and effective access to travel and identity documents for all citizens of Kosovo, including women, children, persons with disabilities and members of minority communities and other vulnerable groups⁴⁹.

⁴⁹https://www.mpb-ks.org/repository/docs/visa%20roadmap%20for%20Kosova_progress%20.2_.pdf

Impediments that hinder the process of obtaining valid documents are numerous and stem from the fact that Kosovo does not recognize marriage certificates issued by Serbian institutions in Kosovo since 1998. However, many citizens of Kosovo who formed a marital union after 1998 did not have Civil Registry Offices, except those in Serbian institutions until 2014., or in the case of northern Kosovo until December 2016, when Civil Registry Offices were formed in municipalities of Zubin Potok, Zvečan/Zvečan and Leposavić/ Leposaviq⁵⁰. However, these new departments of administration have a limited scope of work and do not offer the citizens all required services.

The opening of main bridge over the Ibar River for traffic will not be of much importance to citizens, businessmen or students in northern Kosovo who are unable to travel further than the bridge and participate in economic, social and political life of the rest of Kosovo because they do not have Kosovo Identity Card or a driving license.

On the issue

Identity and travel documents are a prerequisite for the free movement of citizens all over the world. On the territory of Kosovo currently there are three types of such documents:

- Identity and travel documents issued by Serbian institutions for its citizens in Kosovo, issued in some of the cities in Kosovo
- Identity and travel documents issued by Serbian institutions, issued in some of the cities in Serbia
- Identity and travel documents issued by the Kosovo institutions

The first group of documents in Kosovo are treated as illegal, but as a result of the agreement in 2011., identity cards issued by the Serbian institutions can be used when entering or leaving Kosovo⁵¹, and in the north of Kosovo, where they are widely used. These documents should be gradually replaced with Kosovo documents, however, due to the emotional, as well as administrative obstacles, the process is stalling. The situation is similar with driving licenses issued by Serbian institutions for its citizens who have permanent residence in Kosovo; with these driving licenses it is not possible to participate in traffic outside the four northern municipalities. This group of documents include passports issued by Serbian MUP (Ministry of Internal Affairs) for Serbian citizens with residence in Kosovo (these passports are issued by

⁵⁰http://kossev.info/strana/arhiva/na_severu_pocela_sa_radom_kancelarije_kosovske_agencije_za_civilne_registre/10717

⁵¹ This is true of Brnjak and Jarinje crossings, and when it comes to other crossings, usually it is impossible to enter or exit Kosovo with Serbian ID cards issued on a city in Kosovo, but there have been exception to this rule.

special department of MUP, Coordination Directorate, and its passports are excluded from visa-free regime given to Serbian citizens in 2009); In accordance with Article 3 of Law on Citizenship of Kosovo⁵², which defines the right to dual citizenship of Kosovo citizens, the validity of Coordination Directorate passports should not be brought into question as Coordination Directorate is a not a “parallel Serbian institution in Kosovo” but a central-level institution providing services to its citizens residing in Kosovo. Unfortunately, in May 2017, there appeared some information that people with passports issued by Coordination Directorate, have been returned from border with Macedonia by Kosovo border police. This incident was followed by the announcement that these passports will no longer be considered legal. Such a move of the Kosovo authorities is not only a violation of the agreement with Serbia on mutual recognition of identity documents and violation of the Law on Citizenship, but it will seriously jeopardize the freedom of movement of citizens who do not possess Kosovo documents.

The second group of documents reflects the necessity of citizens to seek solutions to their difficulties. Many people choose to take identity and travel documents issued by some city in Serbia, despite the fact that they reside in Kosovo. Citizens are deciding to take this action due to the higher value of these documents, with respect to the other two groups of documents. So people get driving licenses and identity cards which are valid on the entire territory of Kosovo, and visa-free passports, as well.

Finally, the last group of documents, the documents issued by the Kosovo authorities are valid throughout the territory of Kosovo and Serbia (except for Kosovo passports which are not recognized as a travel document by Serbia, and some other countries and who are bound by the issuance of visas).

At the round table held in Severna Mitrovica/ MitrovicëVeriore, on February 2017, on the problems that citizens of the Serbian nationality⁵³ face in exercising their rights to identity and travel documents, Head of the Civil Registration service of municipality of Severna Mitrovica/MitrovicëVeriore, said that all problems of citizens in accessing personal documents, stem from the fact that the Kosovo services are unable to recognize marriage certificates issue by Serbian institution after 1998 (that is not the case with birth certificates). Lack of recognition of marriages results in the following types of problems:

⁵²<http://www.kuvendikosoves.org/common/docs/ligjet/Law%20on%20Citizenship%20of%20Kosovo.pdf>

⁵³ The problems discussed in this document are not just a problem of Serbs from northern municipalities, but also of Serbs and citizens of other non-majority communities living in the 10 municipalities throughout Kosovo.

Platform for Analysis and Research

- Serbian citizens married to citizens of Kosovo cannot apply for citizenship of Kosovo⁵⁴.
- Women of Kosovo, who married in Serbian system and changed their last name after marriage, can get Kosovo documents only with their maiden name and are forced to hold two identities in different systems⁵⁵.
- Children whose parents do not have Kosovo identity card can only get birth certificate but not citizenship.
- Fathers of children born in hospitals in Kosovo or Serbia must initiate the recognition procedure of their child.
- Citizens who are older than 18 years must apply for citizenship and have at least one parent with Kosovo or UNMIK ID card and to submit evidence that they live in Kosovo for more than 5 years.

It is obvious that citizens, who cannot exercise their right to Kosovo's citizenship and identity documents, cannot exercise their right to a driving license, passport, or right to vote, register a business, etc.

On the same debate, the Deputy Minister of Interior said that ministry is well aware of all the problems of the citizens in northern Kosovo and pointed out that the administrative instruction, which would solve the problem of marriages recognition and of valid driving licenses, is awaiting approval. The Administrative Instruction 02/2017 on the procedure for driving license of the Republic of Kosovo⁵⁶ was approved on March, 2017. However, this instruction defines procedures for replacing UNMIK driving licenses, and driving licenses of FRY issued until 10 June, 1999. This administrative instruction does not represent any progress compared to the previous instruction of 2015⁵⁷ or, to instruction from 2011⁵⁸; it does not facilitate the access of citizens with valid Serbian drivers' licences to valid Kosovo driving licenses⁵⁹.

⁵⁴ In the municipality of ZubinPotok, councillor of the local assembly is in an absurd situation; she is an elected public official in Kosovo but not citizen of Kosovo, so she can not apply for citizenship. On the other hand, she was on the list for the local elections, because in 2013, Kosovo Serbs could vote with Serbian identity cards.

⁵⁵ Female citizens of Kosovo in four northern municipalities would not be able to change their last name, because they are unable to submit all necessary documents along with request for change of the name (such as confirmation of property tax payment); this problem occurs due to delays of the implementation of the agreements, in this particular case, it is problem of non-implementation of the cadastre agreement.

⁵⁶<https://gzk.rks-gov.net/ActsByCategoryInst.aspx?Index=3&InstID=31&CatID=22>

⁵⁷[http://mpbks.org/repository/docs/UDHEZIM_ADMINISTRATIV_\(MPB\)_NR.22_2015_PER_PROCEDUR_EN_E_APLIKIMIT_DHE_LESHIMIT_TE_PATENTE_SHOFEREVE_PER_PERMIRESIM_VAZHDIM_TE_HUMBU_R_DEMTUAR_NDERRIMIN_E_PATENTE_SHOFEREVE_TE_ISH_RFJ-se_DH.pdf](http://mpbks.org/repository/docs/UDHEZIM_ADMINISTRATIV_(MPB)_NR.22_2015_PER_PROCEDUR_EN_E_APLIKIMIT_DHE_LESHIMIT_TE_PATENTE_SHOFEREVE_PER_PERMIRESIM_VAZHDIM_TE_HUMBU_R_DEMTUAR_NDERRIMIN_E_PATENTE_SHOFEREVE_TE_ISH_RFJ-se_DH.pdf)

⁵⁸<https://gzk.rks-gov.net/ActDetail.aspx?ActID=8080>

⁵⁹ Since there is no law in Kosovo that specifies that the documents issued by Serbia to its citizens residing in Kosovo are invalid or illegal, Kosovo police officers cannot write a fine to drivers who have

Platform for Analysis and Research

On November 2013 and July 2014, Kosovo approved the request of the Serbian community that identity cards issued by the MUP of Serbia for its citizens residing in Kosovo, can be used for voting at the local, and then parliamentary elections in Kosovo. It is clear that Kosovo can determine time period in which it will accept other documents issued by these institutions, in order to provide citizens a chance to integrate and overcome all the difficulties they face in contact with the Kosovo administration.

Most recent local and general elections that were organized in Kosovo triggered another avalanche of problems for Kosovo Serbs, especially for those who cannot exercise their right to citizenship. In the elections of 2013 and 2014 integrated Kosovo and Serbian voter lists were in use. This was done in order to offer a chance for Kosovo Serbs who did not have Kosovo documents to run for elections and exercise their voting rights in Kosovo. It remains unclear whether this practice will continue and how many people will lose their voting rights if it does not continue.

this type of licence; instead they write a fine with an explanation that they did not have driving licence at all.

Conclusion

Government of Kosovo points out that one of the main priorities of both, domestic and foreign politics of Kosovo is integration of citizens from four northern municipalities with Serb-majority population. However, administratively speaking, the Kosovo system remains completely unprepared to provide efficient integration of citizens into Kosovo society. While the reports of the Minister for Dialogue are full of accusations against the Government of Serbia and its disruptive impact on the implementation of agreed, at the same time, the Government of Kosovo is failing to provide basic services for citizens whose integration is one of main priorities. Access to services of Kosovo institutions is an internal problem of Kosovo which is easily manageable, and failure to eliminate this problem as well as the complete lack of awareness that this problem exists, are indicators of how Kosovo government shows no interest in ensuring the effective integration of the Serbian community.

The universal response of representatives of Kosovo institutions as well as international representatives about the problem arising in the process of integration, is that the issue should be managed by political representatives of Kosovo Serbs. The inefficiency of public administration is not and should not be of interest only to the representatives of Kosovo Serbs. The most fundamental achievements of democratic institutions are quality and access to public services but also the respect for civil rights; the achievement of these standards should be the objective of all political representatives, regardless of the ethnicity.

Recommendations

- The Ministry of Internal Affairs should develop an administrative instruction that will define a limited period of time (not less than 6 months) during which Serbian driving licenses and marriage certificates will be recognized in order for citizens to resolve all administrative obstacles they faced for years.
- Kosovo Assembly members should use their right and obligation in order to monitor the development of institutions with particular focus on access to the services and exercise of the most fundamental civil rights. The starting point should be The Ministry of Internal Affairs and the request for a detailed report of all the citizens' problems in access to identity and travel documents.
- The European Commission should revise its assessment that the technical requirements for visa liberalization have been fulfilled. The first condition for visa liberalization should be equal and effective access to identity and travel documents.

Members of Platform for Analysis and Research:

Svetlana Rakić, President of Platform for Analysis and Research from Center for Training and Development (CTD)

Miloš Timotijević, Vice President of Platform for Analysis and Research from NGO AKTIV

Darko Stanković, member of Platform for Analysis and Research from EOMK

Dejan Mirić, member of Platform for Analysis and Researches independent researcher

Dragana Aleksić, member of Platform for Analysis and Researches independent researcher

Dušan Milunović, member of Platform for Analysis and Researches independent researcher

Igor Dašić, member of Platform for Analysis and Research from Forum for a better society (FBSC)

Ivana Đokić, member of Platform for Analysis and Research from Centre for Development of Human Potentials

Lazar Milić, member of Platform for Analysis and Research from NGO AKTIV

Lazar Rakić, member of Platform for Analysis and Research from The Upgrade Society

Marko Marjanović, member of Platform for Analysis and Research from Institute for the Development of Civil Society Innovate-a

Marko Rakić, member of Platform for Analysis and Research from Local Initiative North Kosovo LINK

Milica Andrić, member of Platform for Analysis and Research from NGO AKTIV

Milica Đorđević, member of Platform for Analysis and Research from Wake Up Club

Milica Rakić, member of Platform for Analysis and Research from CETUS

Milija Biševac, member of Platform for Analysis and Research from Youth Association Putokaz

Miloš Vukadinović, member of Platform for Analysis and Researches independent researcher

Stevan Đokić, Platform for Analysis and Research from Centre for Development of Human Potentials

Veroljub Petronić, Platform for Analysis and Research from Human Centre

Projektom koji finansira EU, upravlja
Kancelarija Evropske unije na Kosovu i
sprovodi Kosovska fondacija za civilno društvo

